

Zo dicht mogelijk langs de huizenrij loop ik naar het eind van de straat. Huiverend trek ik mijn kraag op. Het is flink koud, de hele maand al. Het vriest elke nacht. Bovendien is het aardedonker, de straatverlichting is uit, zoals gewoonlijk. En ik heb geen idee waar de knijpkat gebleven is.

Als ik de straat uit ben en linksaf ga, druk ik me direct tegen de muur. Een zwak lichtje komt mijn kant op. Ik ren terug, glij een steegje in en blijf roerloos staan. Het is een fietser. De man heeft een zakdoek om zijn koplamp gewikkeld. Voorzichtig rijdt hij voorbij, alsof de gladheid het grootste gevaar is waar hij mee te maken heeft. Ik kijk hem na.

De vrede is ver weg. Ik zou willen dat de bezetter even vlug kon verdwijnen als mist in de Biesbosch, maar zo simpel is het niet, in ieder geval niet in Sliedrecht.

Wat is voor mij het grootste gevaar eigenlijk? Ik ben minder bang voor Duitse soldaten dan voor onze eigen oorlog.

Het is vijf minuten lopen. Twee minuten de straat uit, twee minuten naar links, en eentje naar rechts. Het lukt.

Voor de deur van de familie Bruinsma aarzel ik. Hoe zullen ze reageren? Ik herinner me van mijn vorige

bezoekje vooral Uil, die erg streng deed en niet eens alleen tegen zijn eigen kinderen. Hij is iemand voor wie mopperen net zo belangrijk is als eten en drinken. Hopen dat hij vanavond geen honger heeft.

Ik geef een paar stevige tikken tegen de deur. In de hoek van het raam wordt een straaltje licht zichtbaar. Dan klinkt gestommel en een deur slaat.

Mark doet open. Zijn zwarte haar glimt in het schijnsel dat door de glazen gangdeur valt. Hij trekt zijn wenkbrauwen op.

– Deksels, zegt hij zachtjes. Ook niet bang uitgevallen.

– Soms moet je wel.

– Kom binnen, Mieke.

Ik stap de drempel over en hij sluit de deur achter mij. In plaats van mij voor te gaan, legt hij zijn hand op mijn schouder en duwt me naar de kamerdeur.

Niks bijzonders, een hand op je schouder.

In de kamer moet ik wennen aan het licht. Ik knipper met mijn ogen en zie Aletta aan de tafel zitten. Haar weelderige donkere krullen dansen rond de bladzijden van het boek dat voor haar ligt. Ze kijkt op.

– Hé, wat krijgen we nou!

Ze glijdt van haar stoel.

Mark loopt naar een krukje, gaat erop zitten en begint geconcentreerd de veters van zijn laarzen door de oogjes te rijgen. Af en toe werpt hij een blik op mij. Hij is zestien, maar hij gedraagt zich soms alsof hij twintig is. Of is hij al zeventien? Je leeftijd kan het verschil maken in oorlogstijd.

Voordat ik een woord met Aletta kan wisselen, kijkt meneer Bruinsma mij donker aan. Ik noem hem inderdaad niet voor niets Uil. Hij heeft ronde, geelbruine ogen, waarmee hij je blik kan vastpakken.

– Kan jou de verordening van de burgemeester niets schelen?

Ik heb me wel eens afgevraagd of deze man humor heeft. Om dat te onderzoeken, moet ik grappig tegen hem doen en dat wil meestal maar moeilijk lukken.

Bruinsma zit in een diepe stoel en heeft een map op zijn schoot liggen, waar hij kennelijk in aan het schrijven was. Ik sla mijn blik niet neer, maar blijf hem in de ogen kijken.

Voorzichtig zijn.

– Ja meneer, ik had inderdaad niet naar buiten gemo-
gen van de Wehrmacht. U hebt gelijk.

In zijn voorhoofd komt een extra rimpel.

– Ik had het over de burgemeester.

– Ja, die burgemeester van tegenwoordig is best streng.

Foutje.

Hij zet zijn bril af en kijkt me nog donkerder aan.

– Hé pa, als je niet kan bijten, moet je ook niet blaffen.

– Houd jij je erbuiten, Mark Bruinsma!

– Welkom Mieke, zegt Aletta vlug, met een blik op haar vader. Zullen we naar mijn kamer gaan?

Ik kijk haar aan en schud mijn hoofd.

– Waar ik voor kom, hebben jullie nog insuline ge-

noeg? Mijn vader zat er vanavond doorheen. We hebben ons laatste beetje opgebruikt.

Helaas had ik het te laat aan vader gemerkt. Misschien had hij onder het eten al zitten staren. En ik moest sommige dingen twee keer vragen voor hij reageerde. Zijn gebaren waren van elastiek geweest.

Aletta knikt meelevend.

– Ik vraag het even.

Ze loopt naar de deur, opent hem en zegt iets tegen haar zus wat ik niet kan verstaan. Er komen een paar woorden terug. Aletta stelt nog een vraag en sluit de deur weer.

– Waarom trek jij je laarzen aan? zeg ik met een blik op Mark. Het is spertijd.

Mark komt met een ruk omhoog en kijkt mij verbaasd aan.

– En dat zeg jij! Ik trek mijn laarzen aan zodat ik jou thuis kan brengen.

– Alsjeblieft niet, zeg ik. Twee vallen veel meer op dan één.

– Ik heb een *Ausweis*.

– Daar geloof ik niks van. Zulke jochies als jij zitten niet bij de Spoorwegen, en werken al helemaal niet voor de Luchtbeschermingsdienst.

Hij bekijkt me met een halve glimlach.

– Nog niet nee. Zijn stem klinkt wat minder zelfverzekerd. Maar zal ik met je meelopen?

– Nee, dank je. Het komt wel goed. Het is niet ver.

Ik kijk naar Aletta die uit de keuken komt lopen, even haar handen spreidt en dan naar boven gaat.

Uil is druk met het invullen van zijn map. Hij houdt van mappen, volgens mij.

Aletta komt de kamer weer in.

– We hebben niet genoeg meer.

– Oh, zeg ik.

Dit raakt mij meer dan ik wil laten merken. Nu is mijn illegale wandeling nog niet eens beloond ook.

Dan verbreekt de stem van meneer Bruinsma de stilte.

– Kom een andere keer maar terug. Overdag. Het is niet dat we je vader niet willen helpen, natuurlijk.

Vooraf dat laatste klinkt ook echt overtuigend. Zulke opmerkingen ruiken naar het tegenovergestelde, volgens mij.

– Dat kan ik doen. Maar we zitten nu wel zonder.

Hij knikt, weinig toeschietelijk. Beseft hij hoe gevaarlijk de ziekte kan zijn? Dat moet haast wel, want zijn eigen dochter heeft het ook. Ik haal mijn schouders op en geef een duwtje tegen de gangdeur.

– Kijk maar uit, zegt Aletta, terwijl ze meeloopt de gang in. Pas goed op jezelf.

Mark komt achter hen aan.

– Laatste aanbod, zegt hij.

Het klinkt koppig, maar zijn ogen staan zacht.

– Nee, zeg ik. Bedankt.

Met een zachte klik sluit de deur achter me. Ik schui-

fel de donkere avond in. Opnieuw til ik mijn voeten goed op en blijf dicht bij de huizen. Als ik nu gepakt word, heb ik niets opvallends bij me.

Ik passeer het huis van mevrouw Akkerman, mijn lerares aardrijkskunde. Toen ik klein was, kwam ze vaak helpen bij ons thuis. Betje was nog maar een baby en moeder was toen niet zo sterk. In gedachten noem ik mevrouw Akkerman altijd tante Margje.

Alleen al om haar vind ik het jammer dat ik niet naar school kan. De bezetter heeft een tijd geleden een kazerne van onze school gemaakt en dat spijt me meer dan ik had verwacht. Ontberen doet waarden, zeggen ze dan zo mooi.

Juist als ik even later de weg over wil steken, wat echt niet anders kan, komt een motor met zijspan de straat inrijden. Van pure schrik vries ik aan de grond vast.

De motor rijdt tot vlak voor mij. Een grote, zware laars schuift naar me toe en komt tot stilstand. Ik kijk naar de laars en kan mijn hoofd niet opheffen. Is het nu wel of niet gunstig dat ik geen insuline bij me heb? – Komm mit, du, klinkt het afgemeten.

Zonder zelfs maar aan wegrennen te denken begin ik naast de zijspan mee te lopen. Mijn tenen krommen zich bij elke stap, alsof ze me tegen willen houden.

Ik kijk het vertrek rond. In de hoek verspreidt een kleine kachel een oranje, warme gloed. Er staat een ketel bovenop. Links van mij bevindt zich een bureau

waarachter een man zit. Hij heeft nog niet eenmaal opgekeken, terwijl ik hier al enkele minuten sta. Hij schrijft op een vel papier. Zijn rechterarm raakt tijdens het schrijven af en toe de telefoon op de rand van het bureau. Hij draagt een bril en de knopen op zijn jas glanzen. Zijn haar zit in een strakke scheiding. Misschien ís dit hem wel.

De angst komt telkens aanrollen, de ene golf na de andere. Ik probeer op mezelf in te praten. Ik ken verhalen van mensen die na achten nog buiten waren, recht in een Duits geweer liepen en toch nog naar huis mochten. Ik heb geen verboden dingen bij me en ik kan heel goed uitleggen wat me de straat opgedreven heeft.

Nog meer zorgen maak ik me over vader, die nu inmiddels ontdekt zal hebben dat ik weg ben.

Ineens hoor ik in gedachten het stemmetje van mijn kleine broertje, die zijn lievelingsvers zingt. *De Heer' zal u steeds gadeslaan.* Ik haal diep adem en recht mijn rug.

De landwachter die me samen met een Duitser op straat aanhield, staat met zijn handen in zijn broekzakken tegen het raamkozijn geleund en kijkt in het vuur van de kachel. Ik schat hem jong in, nog geen twintig. Hij wacht kennelijk ook op de man achter het bureau. Het is misschien vreemd, maar aan zijn hele uiterlijk kan ik zien dat hij een Nederlander is. Dat is bepaald geen geruststelling. Hij draagt een pet en

heeft reusachtige uitstaande voortanden. Ik besluit om hem Paardenbeet te noemen.

– Hm-m, bromt de man, en hij legt zijn pen neer. Bis zu dem Punkt. Was ist's?

– Fraülein war auf der Straße, Herr Kommandant.

De officier kijkt me aan en als hij merkt dat ik mijn blik niet neersla, komt hij overeind. Hij loopt rustig om zijn bureau heen en komt voor me staan. Al die tijd prikt hij met zijn ogen in die van mij.

Dan kijk ik naar beneden.

Hij komt zo dichtbij staan dat ik zie dat zijn vierde knoop minder glimt dan de andere drie. En dat op zijn linkerlaars een restje as zit.

Zal ik het wagen een stapje achteruit te doen?

– Mantel ausziehen.

Terwijl ik mijn jas uittrek, zorg ik ervoor dat ik onopvallend een stapje bij hem vandaan doe.

Zonder iets te zeggen pakt hij mijn jas uit mijn handen en begint op zijn gemak alle zakken uit te pluizen. Tussendoor kijkt hij een paar keer naar mijn jurk. Als hij maar niet denkt dat ik die ook ga uitdoen.

Opeens heeft hij een stukje papier tussen zijn vingers, dat zo te zien uit mijn binnenzak komt.

Ik denk vlug na. Wat is dat voor een briefje? Het zegt me niets.

De officier laat mijn jas vallen, strijkt het papiertje glad en wenkt dan Paardenbeet. Die gaat naast hem staan en leest hardop.

– Jij bent een stomme zus.

Ik sla mijn hand voor mijn mond en kan een lach niet onderdrukken. Ongetwijfeld is dit werk van Betje. Want Leen kan niet lezen en schrijven. Maar wanneer heeft ze dit er ooit in gestopt?

De officier gaat achter zijn bureau zitten. Het blijft lang stil. Dan maakt hij een wegwerpgebaar met zijn hand.

– Bring das Mädchen zu Hause, bitte.

Paardenbeet salueert en knikt kort naar me. Vlug pak ik mijn jas van de grond. Dan loop ik naar het bureau van de Duitser, aarzel even en pak het briefje van Elisabeth. Hij kijkt niet eens op.

Even later lopen we al buiten. Ik denk vlug na. Moet ik wegrekken en met een omweg naar huis gaan? Veel te grote kans dat ik opnieuw gesnapt wordt. Misschien moet ik gewoon tevreden zijn met deze begeleiding. Net zoals ik dankbaar moet zijn voor tulpenbollen bij het avondeten.

Opeens begint hij te praten. Ik schrik zo van zijn stem dat mijn hart een slag overslaat. Dan draai ik me naar hem toe.

– Wat zei u?

– Waarom naar buiten met dit koude weer, na achten?

– Mijn vader zit zonder insuline.

– Hm, Zucker. Schade.

Duitse woorden uit een Nederlandse mond. Ik huiver. We lopen verder zwijgend tot we er zijn.

- Hier woon ik.
- Ach so.

Ik prik de sleutel wel drie keer naast het slot. Zachtjes draai ik hem om, hoewel ik er niet op durf te rekenen dat vader niets van mijn uitstapje gemerkt heeft.

In de gang trek ik met langzame bewegingen mijn jas uit. Ik haal diep adem en ga de kamer in.

Ongelofelijk. Het speelgoed van Leen ligt echt door heel de kamer. Ik sluit mijn ogen. In dit huis moet ik overal voor zorgen. Dankzij een moeder die ons in de steek gelaten heeft. Waarom moet ik nu dag aan dag voor het opvoeden van mijn broertje en zusje opdraaien? Voor een kleuter moet je echt alles regelen en als ze moe of hongerig zijn, krijg je er de schuld van. Om over Betje nog maar te zwijgen.

Toch weet ik niet wat moeilijker is: voor hen zorgen of voor vader. Een vader die zo weinig praat en die zo goed de kunst verstaat om geheimzinnig te doen. Eentje die het gerust voor elkaar krijgt om kritiek te hebben op het eten, al heb ik drie uur in de rij gestaan en hem de meeste suikerbieten gegeven. Hij had natuurlijk aardappelen moeten hebben. Daar is wel wat voor te zeggen met die ziekte van hem.

Ik wacht tot de heftigste gevoelens wat bedaard zijn. Dan open ik mijn ogen weer. Er zijn ook andere momenten.

- Hallo, daar ben ik weer, zeg ik tegen de muren.

Ik loop naar de bank waarop vader voor mijn vertrek zat. Daarna ga ik naar de keuken om te kijken of er een briefje op het aanrecht ligt. Nee dus.

Dan moet hij boven zijn. Zal ik de trap opgaan? Of gewoon met een uitgestreken gezicht in de kamer blijven zitten? Of ... hee zetten! Thee zonder t, hoe lang drinken we dat nu al? We hebben tegenwoordig een heepot en een heedoek.

Ik zet een voet op de onderste tree. Is hij bij Leen? Of in zijn eigen slaapkamer?

Zonder verder aarzelen loop ik de trap op en steek mijn hoofd om de deur van mijn broertjes kamer. 't Is donker binnen. En zijn ademhaling klinkt als die van een slapend kind.

In mijn slaapkamer klinkt gesnurk: Betje slaapt ook. Terwijl mijn hart onrustig slaat, duw ik tegen de deur van vaders slaapkamer. De deur gaat geluidloos open. Dan zie ik hem zitten, op de rand van zijn bed. Hij tuurt op een papier dat op zijn matras ligt. Het is nog groter dan zijn kussen. Hij strijkt het glad met zijn linkerhand, hoewel het er al heel glad uitziet. De deken is weggeslagen. Met zijn rechterhand laat hij de knijpkat zachtjes janken. Weet ik tenminste ook weer waar dat ding is.

Keer op keer gaat zijn hand over het papier en ik sta daar maar. Als ik me niet vergis, zie ik allemaal streepjes en kruisjes op het blad. Het zou een plat-

tegrond kunnen zijn. Zijn vinger glijdt verschillende keren van boven naar beneden. Hij volgt een weggetje, een route.

– Veel te link, jongen, mompelt hij twee keer achter elkaar. Veel te link.

Op zijn nachtkastje staat een foto van moeder. Mijn ogen haken zich eraan vast. Op de foto heeft ze de kleine Leen op schoot, met zijn witte bloes en donkere bretels. Hij moet daar twee of bijna drie jaar geweest zijn. Het is vreemd dat vader die foto laat staan als je bedenkt wat er allemaal gebeurd is tussen hen. Hij zal nog wel van haar houden. Maar moeder had een sterk wapen.

Gewoon weggaan.

Heel stilletjes ga ik weer naar beneden, zet hee en roep vader. Het doet me pijn dat hij misschien niet eens doorheeft dat ik weggeweest ben.

We drinken de hee zwijgend.

– Pap, zeg ik eindelijk. Hoezo ligt hij al in bed?

Hij fronst.

– Betje ligt ook al in bed. Goed hè.

– Al zijn speelgoed ligt nog in de kamer, pap.

– Dat is niet zo mooi inderdaad. Waar ben jij geweest?

– Op de wc, nou goed, zeg ik kort.

Hij hoeft niet te weten wat ik heb gedaan. Zoveel heeft mijn tocht niet opgeleverd.

Vader glimlacht en schudt zijn hoofd.

– Je bent aardig volwassen.

Ik zwijg. Natuurlijk ben ik volwassen, ik zal wel moeten. Ik vraag me af wat hijzelf op zijn veertiende allemaal al moest regelen.

Maar dan blijkt hij toch goed opgelet te hebben.

– Miek, wat moet ik met een dochter die zich opzettelijk in gevaar begeeft? Moet ik je streng straffen? Zal ik een preek tegen je houden? Kun je vertellen waar je geweest bent? En hoe dan ook ... wil je zoiets nooit meer doen? Echt, ze schieten je neer.

Dat is meer dan een mondvol. Heel veel voor mijn vaders doen.

– U hebt gelijk. Mijn vader zou zoiets ook nooit doen. Mijn stem trilt.

Meteen kijkt hij mij een paar tellen scherp aan. Dan haalt hij zijn schouders op.

Met knikkende knieën schenk ik zijn mok nog een keer vol. Wat moet dat papier van hem voorstellen? Ik heb hem niet eerder op iets dergelijks betrapt. Als hij maar niet in het verzet gaat.

Of zit.

Terwijl ik in een krantje blader, denk ik erover na. Wat weet ik eigenlijk over hem? Vorig jaar in de herfst, rond mijn veertiende verjaardag, waren we bijna bevrijd. Het leek er tenminste veel op dat het zou gebeuren. In oktober moest vader nog een tijd wachtlopen bij het spoor. Dat was een soort wraak van de Duitsers, omdat ze springstof hadden gevon-

den op de spoorlijn. Achteraf had ik vaag het vermoeden gekregen dat hij iets met die actie te maken had, omdat hij zo fijntjes had geglimlacht om dat wachtlopen.

Het is sowieso een wonder dat hij hier nog vrij rondloopt en niet in Duitsland zit. Een jaar of wat geleden kreeg hij een *Ausweis*, omdat hij in de voedingsmiddelenindustrie zat. Later, toen de Duitsers zijn *Ausweis* niet meer serieus namen, werkte hij al 'veilig' op het gemeentehuis.

Ik sta op, graai het speelgoed van Leen bij elkaar en gooi het in de houten bak. Het is nog steeds aan vader te zien dat hij het vanavond niet breed had. Gelukkig is hij niet echt onderuit gegaan.

Er is iets vreemds tussen ons, iets als een treurig geheim. Ik wil dolgraag dat vader en ik geen dingen voor elkaar verborgen houden. Hoe weinig komt het voor dat we een echt gesprek hebben, zoals in die dagen nadat moeder weg was. Maar als je hart op slot zit, kun je nu eenmaal geen echt gesprek voeren.

Twee jaar geleden, een week na die afschuwelijke dag in januari, wilde vader een eind met mij wandelen.

– Waar lopen we heen? vroeg ik.

Vader zei niets terug, maar maakte met zijn arm een gebaar naar links. Hij had meer dan de helft van zijn eten laten staan. Dat had ik nog nooit meegemaakt, behalve dan die paar keer dat hij ziek was. En trouwens,

zoveel was het niet wat er op onze etensborden lag.

– Denkt u dat ze terugkomt?

We zaten naast elkaar op een bankje bij de haven. Met tegenzin keek ik naar de Duitse stormboten die langs de kade lagen. Daar hoorden eigenlijk onze baggerschepen te liggen, maar die hadden ze stuk voor stuk weggehaald.

– Nee.

– Waarom niet?

– Omdat we vreemden voor elkaar geworden zijn. Je weet wat er gebeurde. Dat gebeurt niet zomaar. Zoiets groeit, totdat je jezelf niet meer kunt beheersen. En dan ga je buiten je boekje.

Ik had vader niet vaak zoveel achter elkaar horen zeggen. Hij praatte met mij alsof ik volwassen was en ik moest toegeven dat ik het fijn vond. Ik was toen ook al twaalf.

– Maar, zei ik voorzichtig, wanneer is het nu eigenlijk begonnen?

– Weet ik niet. We merkten dat we heel verschillend over de oorlog dachten. Echt, ik snap niet hoe ze steeds weer het gedrag van de bezetter goedgepraat heeft. En zo positief als ze was over het Derde Rijk. Onvoorstelbaar.

– Maar het komt toch wel weer goed tussen jullie?

– Wie weet, zei hij zachtjes. Misschien als er een einde aan de oorlog komt.

Maar een oorlog kon wel tachtig jaar duren.

Ik vroeg niet meer verder. En moeder bleef weg, de dagen werden weken. En de weken maanden. Twee jaar nu.

Ik ga naar mijn slaapkamer. Betjes deken hangt met een punt op de vloer. Van mij mogen Betje en Leen samen in het stapelbed en ga ikzelf op de kamer van Leen. Die is wel wat aan de kleine kant, maar dat geeft niet. Ik krijg vader alleen niet zover dat hij erin gelooft, die twee samen op een kamer.

In bed ga ik op mijn rug liggen en denk aan Mark. Aan ons laatste tochtje in de Biesbosch, lang geleden. Ik zat op het uiterste puntje van de kano en hoorde het geplas van de riemen achter me. Mark maakte af en toe een slag met de peddel, maar het vogelkoor was zo prachtig dat hij amper geluid durfde te maken.

Een bonte mengeling van vogelgeluiden hing om ons heen. In de verte hoorde ik ook een koekoek. We voeren door zo'n smalle kreek dat we beide oevers met de peddel zouden kunnen aanraken. Links was vooral riet, waarin de wind een zacht gesuis veroorzaakte. En aan onze rechterkant waren struiken, waarvan de takken soms tot ver over de helft boven het water hingen.

Ik draaide mijn hoofd om en keek naar Mark.

– Het is nergens heerlijker dan hier, vind je niet?

– Mooi is dat. Dan werk ik me niet voor niets in het zweet.

Ik schoot in de lach.

– Is het zo erg? Ik heb al twee keer aangeboden om te roeien.

– Weet ik, maar ik wil liever geen nat pak.

Ik maakte een bakje van mijn hand en mikte een plens water naar hem toe.

– Dat kan ook op deze manier, hoor.

Een eindje voor ons lag links een dikke groene laag op het water. Mark liet de boot erlangs glijden, en ik moest me bukken voor een dikke tak vol bladeren.

– Doe je dat nou expres?

Ik schoof achteruit, stapte voorzichtig over het roei-bankje en ging met mijn gezicht naar hem toe zitten. Hij roeide met regelmatige slagen. Ik ging hem vast missen op school, nu hij niet meer in de zesde klas zat.

– Pas op, zei hij.

Langzaam gleden we naar een dikke, knoestige boomstam. Hij tilde de roeispaan op en liet hem tegen een tak aankomen. Toen lagen we stil.

– Wil je wat drinken? vroeg hij.

Ik hoorde iets aan zijn stem. Net of het aanbieden van het drinken het begin was van iets anders.

– Oh, graag. Ik heb dorst gekregen van al dat water om me heen.

Hij reikte me een beker koude thee aan.

– Mieke? zei hij.

Ik schrok opeens van de afstand in zijn blik en trok mijn wenkbrauwen op. Hij schraapte zijn keel.

– Nu ik straks naar de HBS in Dordrecht ga, heb ik helaas minder tijd om te varen.

Mijn keel werd dik, ik kon niet reageren. Wat bedoelde hij? Wilde hij onze vriendschap laten uitdoven? Ik durfde het niet te vragen.

Ik dronk de koude thee met kleine slokjes op en kon hem niet meer aankijken. Ik was bang dat ik in zijn blik het einde van onze vriendschap zou lezen.

Die middag was het de laatste van onze vaartochtes in de Biesbosch. Ik moet mezelf er nog steeds van overtuigen dat het door de oorlog komt.